

Демченко О.П. Соціальні проблеми обдарованих дітей як особистостей з особливими освітніми потребами / О.П.Демченко // Медико-соціальні проблеми в теорії і практиці соціальної роботи: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Глухів, 25-26 жовтня 2018 року / Міністерство освіти і науки України, Глухівський НПУ ім. О. Довженка [та ін.] / [укл. Л. І. Міщик, Т. М. Тюльпа, Т. М. Корнієнко, С. П. Панченко, А. С. Смик] ; заг. ред. Л. І. Міщик. – Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2018. – С.12-17.

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ЯК ОСОБИСТОСТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Демченко О.П., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

Анотація. Показано статус обдарованих дітей у проблемному полі інклюзивної педагогіки. Доведено, що обдаровані діти мають особливі освітні потреби, зумовлені їхніми високими здібностями та асинхронністю розвитку. З'ясовано, що для розгортання проявів обдарованості необхідно створювати сприятливі умови. Узагальнено праці вчених, в яких визначено їхні соціально-психологічні проблеми. Виділено категорії обдарованих учнів, які мають соціально-психологічні проблеми, серед яких є діти з проявами різних видів обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, обдарована дитина, соціальна обдарованість, особливі освітні потреби, амбівалентність.

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ КАК ЛИЧНОСТЕЙ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Демченко Е.П. (ВДПУ им.М.Коцюбинского, Винница)
канд.пед.наук, доцент

Аннотация. Показано статус одаренных детей в проблемном поле инклюзивного педагогического. Доказано, что одаренные дети имеют особые образовательные потребности, обусловленные их высокими способностями и асинхронной развития. Выяснено, что для развертывания проявлений одаренности необходимо создавать благоприятные условия. Обзор работы ученых, в которых определены их социально-психологические проблемы. Выделены категории одаренных учащихся, имеющих социально-психологические проблемы, среди которых есть дети с проявлениями различных видов одаренности.

Ключевые слова: одаренность, одаренный ребенок, социальная одаренность, особые образовательные потребности, амбивалентность.

SOCIAL PROBLEMS OF CHILDREN EMBEDDED AS A PERSONALITY WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

O.Demchenko (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsa) Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.)

Abstract. The status of gifted children in the problem field of inclusive pedagogy is shown. It is proved that gifted children have special educational needs, due to their high abilities and asynchronous development. It has been found out that favorable conditions must be created for the development of giftedness. The works of scientists are generalized, in which their socio-psychological problems are determined. The categories of talented students with socio-psychological problems are distinguished, among them children with manifestations of various kinds of giftedness.

Key words: talent, gifted child, social giftedness, special educational needs, ambivalence.

Обдаровані діти мають особливі освітні потреби, оскільки для реалізації високого творчого потенціалу, розвитку здібностей їм потрібно створити сприятливі умови, надати додаткові ресурси. За результатами останніх досліджень частка дітей з проявами різних видів обдарованості становить до 15-30% від загальної вікової вибірки. Тобто, серед дітей дошкільної групи чи учнів класу приблизно кожна третя/четверта/п'ята особистість є потенційно обдарованою, може мати високу схильність до навчання, чи музичної / художньої / спортивної діяльності, або розвинені лідерські та організаторські здібності.

Однак зазначимо, що в межах інклюзивної освіти такий статус талановитих і обдарованих дітей й молоді є фактично декларативним, оскільки в реальному житті вони часто залишаються поза увагою фахівців мультидисциплінарної команди та соціальних служб. Більше того, маємо підставу говорити про приховану «дискримінацію» такої категорії дітей через орієнтацію освітнього процесу на середнього учня, відсутність у роботі частини вчителів диференційованого підходу, надмірну уніфікацію програм, в яких недостатньо передбачені або зовсім не враховуються індивідуальні можливості обдарованих дітей. Низку проблем соціального, психологічного та матеріального характеру, як правило, вирішують сім'ї, в яких виховується дитина з проявами обдарованості.

Апелюємо до результатів досліджень учених (Ю.Гільбуха, О.Матюшкіна, В.Моляка, О.Савенкова, Е.Уйтмора, Л.Холлінгзуорта, В.Чудновського, В.Юркевич та ін.), в яких показано, що достатньо велика частка обдарованих дітей, не зважаючи на значний творчий і особистісний потенціал, високий рівень розвитку здібностей та значні успіхи в одному чи декількох видах діяльності, є достатньо вразливими і має проблеми різного походження. Акцентуємо увагу на труднощах обдарованих дітей, допомога в розв'язанні яких повинна стати об'єктом особливої уваги як педагогічних працівників, так і фахівців соціальних служб.

➤ Вважаємо, що, з одного боку, *соціалізація обдарованих дітей і підлітків має загальні закономірності й тенденції, характерні для такої категорії учнів, забезпечуючи їм можливість досягнення успіху й самореалізації*. Як зазначає О.Музика [3], розвиток здібностей, уміння знаходити шляхи для отримання визнання серед можливих варіантів, які пропонує життя, є тим загальним, що підвищує адаптивність людини в соціальному середовищі, забезпечує соціалізацію й соціальну адаптацію особистості та її розвиток у суспільстві. З другого боку, *входження обдарованих*

особистостей у складну систему соціальних відносин зумовлюється наявністю в них неповторного «набору / ансамблю» і високого рівня здібностей, які лежать в основі обдарованості. Тобто діти з певним видом обдарованості (інтелектуальної, академічної, технічної, художньої, соціальної тощо) по своєму реагують на зовнішні обставини, реагують на комунікативні ситуації, розв'язують проблеми, пов'язані із спілкуванням. Вони мають неоднакову потребу у взаємодії з іншими (однолітками й дорослими) й різні цілі входження в комунікативний процес.

Асинхронність розвитку, зокрема прискорений розвиток за інтелектуальними параметрами, який нерідко проявляється в обдарованих дітей, може супроводжуватися різними проявами соціальної дезадаптації. Вчені його кваліфікують як «синдром Аспергера» (СА), коли йдеться про порушення психічного розвитку високоінтелектуальної дитини у сфері соціальної взаємодії, комунікації та уяви.

➤ Варто звернути увагу на *особливості емоційної сфери обдарованих дітей, оскільки в них є проблеми, пов'язані з нестійким і часто негативно забарвленим афективним станом.* Згідно досліджень, проведених В. Юркевич [5], у 95% особливо обдарованих дітей у тій, чи іншій мірі, відзначаються труднощі функціонування емоційного інтелекту, які породжують проблеми розвитку особливо обдарованих.

Діти такої категорії часто відчують психологічний дискомфорт, високий рівень тривожності та фрустрованості. Свій емоційний стан вони можуть приховувати, або навпаки проявляти агресію, бути замкнутими або ж дуже активними та деструктивними. У частини обдарованих учнів недостатньо сформовані вольові звички і способи саморегуляції, спостерігаються порушення відчуття реальності, відсутність соціальної рефлексії та несформованість навичок просоціальної поведінки на різних рівнях. Нерідко вони не можуть «втиснутись» у стандартні рамки, що дратує всіх учителів і однокласників. Вчені навіть відносять деяких з них до категорії «девіантних», «важких», «групи ризику», «ізольованих».

➤ Особистісні труднощі обдарованих дітей часто з'являються у випадках *формування в них неадекватно пониженої самооцінки, критичності до себе, нездатності реалізувати потенціальні можливості.* Обдаровані діти часто не можуть реалізуватися в колективі, зайняти в ньому належне місце, а натомість стають об'єктом насмішок в і переслідувань з боку однокласників. Більш того, часто вони не вміють утвердитися в групі однолітків, недостатньо фізично розвинені для того, щоб постояти за себе в сутичках, не властива агресивність, тому, що уникають зіткнень – в результаті обдаровані діти та підлітки набувають репутацію боязких людей, що також не сприяє їх гармонійному розвитку. Ранній досвід подібних конфліктів з однолітками негативним чином позначається на становленні розвитку характеру обдарованих дітей і підлітків, підштовхує їх до рішення «розірвати клубок проблем» шляхом самогубства.

Дослідження показують, що в учнів з високим рівнем обдарованості та творчих здібностей мають середній коефіцієнт соціального статусу в шкільному колективі, а в тих учнів, що мають середній рівень творчих здібностей часто буває високий соціальний статус.

➤ *Стосовно обдарованих дітей також спостерігаються різні форми насильства, зокрема, психічне, нехтування їхніми потребами у визнанні особливих здібностей, недостатня оцінка*

обдарованості та незабезпечення умов для особистісного зростання, є досить поширеними. За висновками дослідників, однією з причин, які викликають психологічне насильство над обдарованими дітьми є те, що в них бачать лінивих, упертих, інколи аномальних, «не відсвіту цього». Насильство обдарованої дитини часто має негативні наслідки, призводить до тяжких переживань, коли дитина може надовго замкнутися в собі. В поведінці дитини можуть також з'явитися прояви агресії, протесту, небажання вчитись і працювати, а іноді й жити.

Навіть у сім'ях бувають випадки, обдаровану дитину батьки не помічають, не розуміють, не створюють належних умов для розвитку й здібностей і самореалізації. Зокрема, ранній і незвичайний розвиток дитини не помічають батьки з низьким рівнем освіти або невисоким загальним культурним розвитком. У сім'ях, де дитина є єдиною або навпаки, всі діти мають особливі здібності, теж нерідко «упускають» обдаровану дитину, тому що її немає з ким порівнювати. Інший варіант – батьки опираються визнанню своєї дитини обдарованою. Але коли батьки «заплющують очі» на особливі здібності дітей, вони однак продовжують впливати на взаємини дитини з тими, хто поруч. Часто дитині самотійно доводиться розбиратися в складних ситуаціях. Почуття провини, неприйняття себе, бажання «бути як усі» можуть утруднювати чи навіть нівечити розвиток особистості [4, с. 46].

Нерідко батьків, як стверджує М.Карне, дратує висока активність обдарованих дітей, швидкий інтелектуальний розвиток та опанування мовою, особливо її словниковим багатством, які вносять ускладнення у сімейні стосунки. Безліч запитань обдарованих дітей своїм батькам часто залишається без відповідей, а поступовий розвиток агресивності викликає в дітей бажання взагалі припинити спілкування і вже не розкривати свої намір і свої можливості будь-кому.

Отже, в особистому розвитку обдарованих дітей спостерігаємо амбівалентність. З одного боку, вони мають досить високий рівень розвитку спеціальних і загальних здібностей, креативні, оригінальні, працелюбні й цілеспрямовані, показують високі успіхи в одному або декількох видах діяльності. З другого боку, позитивні особистісні якості обдарованої дитини, як допомагають їй досягати високих результатів у сфері її творчої діяльності, так і стають джерелом конфліктів емоційного характеру.

Поділяємо думку вчених [1; 5 та ін.], що важливою для педагогів має стати інформація не тільки про позитивні характеристики обдарованих і талановитих учнів, а й про їхні негативні сторони, які також можуть мати місце: впертість, небажання брати участь у будь-якій суспільній діяльності, неорганізованість, схильність до сумніву в усьому, емоційні розлади, неухважність і відсутність інтересу до деталей. Такі діти іноді неактивні, демонструють відсутність мотивації і бажання чогось добиватися, що призводить до низьких результатів у навчанні та не відповідає їх здібностям.

У свою чергу вважаємо [2], що роботу з вивчення обдарованих учнів потрібно спрямовувати в двох напрямках: з одного боку, діагностувати прояви обдарованості в дітей різних вікових груп, оцінювати їхні здібності й потенційні можливості; з другого боку, проводити діагностування особистісних потреб і проблем одарованих школярів. Важливим напрямом діагностики має стати виявлення соціально-психологічних проблем обдарованих дітей у процесі діагностування їхньої самооцінки, емоційного стану (тривожності й агресивності); задоволеності умовами навчання, рівня соціальної активності в освітньому процесі школи. Нами виділено категорії обдарованих учнів, які

мають соціально-психологічні проблеми, серед яких є діти з проявами різних видів обдарованості, як успішні, так і неуспішні в певному виді діяльності:

Інтелектуально обдаровані: *успішні*, з високими досягненнями в усіх або більшості навчальних предметів; мають завищену самооцінку, але низький соціометричний статус і референтність в колективі; схильність до перфекціонізму; проявляють демонстративний тип поведінки; протиставляють себе колективу; *неуспішні*, з низьким рівнем досягнень по одному або декільком навчальних предметів; можуть мати високу або низьку самооцінку, часто знаходяться в стані фрустрації; девіантні, конфліктні; постійно порушують дисципліну на уроках, сперечаються з вчителями.

Художньо / технічно / спортивно обдаровані: *успішні*, інтроверти, схильні до перфекціонізму і філософських роздумів, постійно незадоволені результатами; проявляють високий рівень тривожності, іноді суїцидальні наміри; часто мають низьку самооцінку, нетовариські, мають низький соціометричний статус; фізично нерозвинені і хворобливі (крім спортивно обдарованих); *неуспішні*, орієнтовані на досягнення успіхів у відповідній діяльності; мають суттєві проблеми в навчанні, часто пропускають уроки або приходять непідготовлені, безвідповідально ставляться до виконання домашніх завдань; мають завищену самооцінку, виявляють зарозумілість у ставленні до однокласників.

Соціально обдаровані / с акторським талантом: демонстративні, неуспішні, з розвиненими акторськими, ораторськими, управлінськими здібностями і демонстративним типом поведінки; мають високий соціометричний статус і широке коло спілкування, є лідерами в колективі; в той же час постійно конфліктують з учителями, ініціюють колективне порушення дисципліни; переживають стан фрустрації і нереалізованості; завищена самооцінка; неуспішність по одному або кількох предметів.

Отже, обдарованим дітям необхідно допомогти успішно соціалізуватися, увійти в складну систему соціальних відносин, пристосуватися до реальних умов школи й учнівського колективу, щоб розвивати максимально свій творчий потенціал і задовольняти актуальні соціальні потреби. Робота з обдарованими дітьми полягає не тільки в тому, щоб у процесі навчання створити умови для розвитку їхніх здібностей, а також підготувати їх до участі в реальних процесах життєдіяльності. Обдаровані діти, як і будь-які інші, не можуть стати успішними, почувавши ти себе некомфортно в соціумі, в учнівському колективі, не маючи для цього достатнього рівня сформованості соціальних навичок.

Список використаних джерел:

1. Ветрова О. Д. Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей і молоді як шлях гармонізації інтелектуального та емоційного факторів навчання / О.Д.Ветрова // Педагогіка вищої та середньої школи. Збірник наукових праць. – Кривий Ріг, 2011. – Випуск 33. С. 414-421.
2. Демченко Е.П. Одаренный ребенок как личность с особыми потребностями в инклюзивном пространстве учебного заведения / Е.П.Демченко, О.М.Зайцева // SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume II, May 26 th -27 th. – 2017. – P.61-71.
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В.О.Моляко, О.Л.Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.

4. Марінушкіна О. Е. Родина та обдарована дитина / О. Е. Марінушкіна, Г.В.Шубіна. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 191 с.
5. Юркевич В. С. Проблема емоціонального інтелекту/ В.С.Юркевич // Вестник практической психологии образования. – 2005. – № 3 (4). – С. 4–10.